CÂTEVA IDEI PRIVIND COMPORTAMENTUL ŞTIINŢIFIC ODOBESCIAN

Nicolae PANEA

1. Muzeul românesc sau finalizarea unei metode

Acest studiu interpretează un material inedit, corespondența lui Odobescu cu prefecții Județelor țării. Prin finalitatea lui, el poate fi abordat şi ca un tip de prelegere, impunând un raport specific între autor şi destinatar, care depăşeşte contextul administrativ. Pe lângă inerentele îndemnuri administrativ-patriotice, el conține şi pasaje pe care noi le apreciem drept clare texte etnografice.

Poziția scriitorului față de destinatar, felul structurării lucrării şi inserarea unor texte specializate cu caracter etnografic, subliniază deja un comportament ştiințific bine închegat care modelează, la rândul lui, o metodă.

În 1862 avea loc Expoziția universală de la Londra. Deşi Principatele nu participă, Odobescu se zbate să convingă autoritățile din țară de importanța unei astfel de „ieşiri în lume". Efortul său este generat atât de deschiderea sa spre nou cât şi de intuirea avantajelor practice pe care le-ar avea pentru țară prezența unui pavilion românesc. Însă la aceste începuturi o expoziție universală înseamnă dincolo de avantajele practice evidente încununarea ideii de comparație: „Sunt abia câțiva ani de când țările cele mai civilizate ale lumii, Anglia, Franța, Germania, Statele Unite din America, au introdus la dânsele obiceiul de a aduna din vreme în vreme, la un loc, toate producțiunile artelor, industriei sau ale naturii, ca să le pună în comparațiune (sublinirea noastră). Numele ce s-a dat acestor mari adunături periodice de producte felurite ale unei țări sau ale mai multora, este titlul de expoziţiune şi folosul lor a fost recunoscut a fi aşa de mare încât care de care din aceste țări civilizate s-au întrecut a alcătui la dânsele expoziţiuni mai dese[1] ".

Adevărat că preeminent este interesul comercial, pe care Odobescu se străduieşte să-l scoată în evidență, accentuând facilitățile pe care astfel de expoziții le-ar crea pentru schimburile dintre țări. Dar dincolo de acest aspect, se conturează, şi acest element ni se pare mai important pentru demersul nostru, ideea de expoziție etnografică. Punerea în valoare a specificului național pe care o urmăreşte Odobescu îl duce la conceperea pavilionului național ca pe un muzeu etnografic. Pregătirile pentru Expoziția de la Paris din 1867, care încep practic în 1865, o demonstrează. Corespondența lui oficială generată de un astfel de eveniment ni se pare o încununare a metodei şi totodată o definitivă imagine a concepției sale despre cultura populară.

Din această corespondență pe care o poartă cu prefecții județelor țării, din care am mai citat anterior, reiese înainte de toate o apreciere foarte realistă a situației, încercând să combată inerția, ideile greşite şi chiar rea-voința oamenilor confruntați atât de brusc cu o idee aproape revoluționară. Chiar dacă după 1829, deschiderea societății româneşti este reală şi din ce în ce mai notabilă,

https://biblioteca-digitala.ro

participarea la o expoziție universală însemna practic confruntarea cu o civilizație europeană, sau euro-atlantică, aflată în plin avânt burghez. Inerția societății românești contrasta cu dinamismul unor astfel de societăți și pe bună dreptate, hotărârea factorilor politici presupunea învingerea unor bariere psihologice.

Se creează astfel din partea celor rugați a-și da concursul la stângerea exponatelor un reflex defetist. Ei consideră că starea înapoiată a societății românești n-ar permite o participare onorabilă a Principatelor la o astfel de expoziție. Împotriva părerilor de acest fel și, mai ales, împotriva tendinței de mistificare, de cosmetizare a imaginii societății românești, Odobescu reacționează prompt și hotărât atrăgând atenția prefecților asupra opticii lor deformate. Pentru a înlătura dubiile, el redactează o lungă circulară în care își expune ideile privind organizarea pavilionului românesc.

În concepția lui Odobescu, acesta pare a fi ceva între magazin general și muzeu. Oricum, această concepție se caracterizează înainte de toate prin spirit realist: „Trebuie să ne arătăm la acea sărbătoare internațională cu veșmintele noastre, bune sau rele, și nu cu haine de împrumut; negreșit că ar fi mai bine să alegem pentru această ocaziune veșmintele noastre cele mai curate, veșmintele de sărbătoare, adică ar fi mai bine să cătăm a alege, printre productele noastre pe cele mai bune, mai frumoase, pre cele pe care le putem dobândi cu mai multă silință, cu mai multă dibăcie. Dar ori și cum, să nu pierdem din vedere, că scopul este de a arăta în fața lumii țara noastră, precum ea este cu toate bogățiile și cu toate lipsurile ei[2]".

Acest spirit realist îl împinge pe Odobescu de la ideea de magazin la cea de muzeu. La aceasta îl ajută, pe de-o parte, recurența romantică europeană, iar pe de altă parte, acel sincretism științific analizat anterior ce caracteriza științele sociale spre mijlocul secolului și care făcea ca o societate „puțin civilizată", cum o numește chiar Odobescu pe cea românească, să suscite interes și în dezgust.

Interesul este de factură muzeal-științifică și constă într-un anumit amestec de curiozitate binevoitoare și uluire în fața a ceva ce există doar la o săptămână de mers cu diligența de la Paris sau Berlin și care deodată prin intermediul unei expoziții universale se etalează la o scară redusă. O astfel de expoziție mai prezenta, pe de altă parte, și avantajul de a reaminti europenilor, într-o manieră concretă, un exemplu de evoluție a societății umane. Să nu uităm că, după deflagrația filozofiei pozitiviste comteene, ce antrenează un puternic șoc mentalitar, ce va marca, practic, spiritul întregului secol al XIX-lea, în planul științelor sociale, evoluționismul și difuzionismul își dispută validarea științifică, axându-și discursurile asupra a două mari probleme: geneza și evoluția socităților umane, încercând să găsească răspunsuri la stadiul diferit de dezvoltare a societății umane în ansamblul ei.

Ori Odobescu insistă tocmai asupra unui evoluționism natural, pe care-l regăsim și în lucrarile de folclor: „Adesea se întâmplă ca popoarele puțin civilizate, precum este al nostru, să aibă obiecte și măiestrii păstrate din vechime sau aflate prin încercări practice, care se recunosc apoi de folositoare de către națiunile cele mai civilizate și ne primesc de dânsele cu cea mai vie mulțumire. Asemenea și pentru lucrările ce dovedesc bunul gust, foarte des, artele cele mai cultivate fac împrumuturi norocite de la măieștrii câmpene și primitive. Spre a da câteva exemple atingătoare de țara noastră, vom arăta că, la noi, sunt secole de când țăranii din munte întrebuințează cu multă înlesnire și folos, pentru măcinatul grânelor, morile cu roate așezate de-a curmezișul (roate cu căușe sau făcaie)[3]".

Organizarea unui pavilion național într-o astfel de expoziție, îl obligă pe Odobescu să gândească modul în care societatea românească poate fi eficient reprezentată, și, implicit, să efectueze, cel puțin schematic, o descriere a societății. El optează, astfel, pentru o reprezentare globală la scară redusă, cu alte cuvinte, așa cum am mai spus, la o expoziție etnografică.

Dacă analizăm în paralel, ceea ce, de altfel, vom și face, conținutul secțiunilor concepute de Odobescu, pentru a alcătui pavilionul românesc, și mai ales Catalogul acestuia și marile capitole ale unui tratat modern de etnografie, similitudinile sunt frapante. Comparația argumentează, de fapt, nu doar modernitatea gândirii odobesciene cât mai ales caracterul său științific. Ceea ce vrea el să organizeze este, de fapt, un mic muzeu al satului: „În ocolul dat României, este proiectul a se găti o frumoasă casă țărănească cu toate împrejmuirile ei, întocmită dupe cum poate fi casa unui sătean avut, dovedind bilșug de toate, grâne, (pâni) și merinde, trăsuri și unelte, vite și

https://biblioteca-digitala.ro

paseri, haine (straie) şi aşternuturi, în sfârşit tot ce constituie cultura şi industria țărănească din România. Acest *tabel mic şi viețuitor* al României va oferi un interes foarte mare publicului expoziţiuni, făcându-l să cunoască mai bine decât orice picturi şi descrieri, viața, portul, obiceiurile şi productele României[4]".

Acest „tabel" cuprinde şapte secțiuni. În prima, Odobescu îşi exprimă dorința de a strânge obiecte de artă „adică toate lucrările de pictură (zugrăveală) cu ulei şi cu alte materii toate sculpturile sau săpăturile măiestrite în piatră, lemn, metaluri şi altele[5]...", în a doua „productele profesiunilor liberale". Următoarele cinci sunt practic mici capitole ale unui tratat de etnologie. Astfel, a treia secțiune cuprinde mobile, a patra – veşmintele, a cincea – productele naturale lucrate şi nelucrate, a şasea – maşini şi unelte de lucru, a şaptea – materii hrănioare, proaspete şi conservate.

Pentru a sublinia rigoarea etnografică a unei astfel de organizări expoziționale, să parcurgem marile secvențe ale tratatului de etnografie al lui Valer Butură[6]. Trecem peste capitolele referitoare la populație şi la zonele etnografice, ce traduc preocupări teoretice mai apropiate de epoca noastră apărute în urma procesului de structurare ştiințifică a domeniului etnografiei şi amintim doar capitolele referitoare la realitatea etnografică, la informația ce poate apărea în urma observației de teren.

Un prim capitol se referă la tipologia aşezărilor („Aşezările şi evoluția lor"), aici autorul studiind tipologia satelor, a gospodăriilor şi a caselor. Capitolul următor se referă la ocupații, numind ocupațiile principale, cum ar fi agricultura, pomicultura, viticultura, creşterea vitelor şi albinăritul; ocupațiile secundare, „alimentația şi bucătăria tradițională", prelucrarea fibrelor textile şi confecționarea îmbrăcămintii. Un capitol însemnat este dedicat portului popular, iar altul meşteşugurilor țărăneşti.

La Odobescu, semnificative pentru noi din această perspectivă comparatistă sunt notele extrase din „Catalogul Productelor secțiunii Române" la Expoziția de la Paris referitoare la „casa, veşmintele şi petrecerile țăranului român".

Dacă prima parte, dedicată casei şi portului are un integral caracter descriptiv cea de-a doua, ocupându-se de petrecerile populare, poate fi considerată o încercare de clasificare a speciilor folclorice, în tradiția lui Russo şi Alecsandri, nesacrificând însă aspectul descriptiv. În acest mic studiu, Odobescu se defineşte în acelaşi timp – etnograf şi folclorist. Cele două aspecte ale culturii populare, cel material şi cel spiritual, formează la Odobescu unul singur, căci el se arată interesat de reconstituirea unui mod de existență. Totodată, acest studiu ni se pare un exemplu concludent al unei etape finale a cercetării arheologice. Piesele, odată strânse, alcătuiesc o imagine coerentă, ce reconstituie un aspect al societății.

Totul este strâns în jurul unei case tradiționale: „La charpante de la maison repose sur une fondation en pierre, briques, pilotis ou tout simplement sur des troncs d'arbres couchés horizontalement; les murs sont en briques, bois ou torchis, blanchis à la chaux. Le toit, généralement en chaume ou en bois, dépasse les murailles des quatre côtés et laisse ainsi autour de la maison un espace couvert qui forme une sorte de galérie ou terrasse. Le matériel dont on vient de parler varie suivant les localités et les moyens du constructeur. Si l'on monte les quatre ou cinq marches qui conduissent à la terrasse (prispă) on entre de plein-pied dans la maison. La maison se compose la plupart du temps, de trois pieces, dont deux servent d'habitation et la troisième, plus petite, sur la derrière, sert de garde-manger (celar)[7]".

Şi în jurul casei, Odobescu descrie, recreând întregul univers domestic al românului: hambarul, coşarul, şoprul, grajdul, cotețul, fântâna. Senzația de viață este dată de veşmintele țăranului care colorează interiorul. Autorul urmăreşte să reprezinte cât mai eficient vârstele, variațiile de port în raport de zone şi meserii. Semnificativ este faptul că el procedează la prezentarea prin comparație cu portul neromânesc: „une femme bulgare des colonies des Bessarabie".

„En fait de costumes d'hommes on y voit: un mocan, ou vieux pâtre des Carpates, un plăieş, ou chasseur des montagnes de Bacău, un cosaş, ou faucheur de la vallée d'Olto; un călugăr, ou moine du couvent de Niamtzo; deux surugii, ou postillons, tels qu'on les trouve principalement dans les environs d'Ardgeche et de Tergoviste; en fin un pescar, ou pecheur des bords du Danube. Les mannequins des femmes représentent une vieille (mătuşa) du district de Suciava; une fileuse de

https://biblioteca-digitala.ro

Romanatzi, une glaneuse de Vlaşca, une jeune fille de **Campolung, portant un baquet d'eau** (doniþã) sur sa tête; une jeune fille de Turno-Severin, en costume de mariée; une religieuse du couvent de Passéré[8] ...".

Din această diversitate de costume, Odobescu încearcă să ajungă la un port standard, descriind în continuare, piesă cu piesă, costumele populare feminin şi masculin. Totodată, din aceeaşi aplecare spre comparaţie, el este preocupat de a contura o schiţă morfologică a costumului popular românesc, stabilindu-i identitatea europeană: „Il serait trop long de détailler ici chacun de ces costumes; nous voulons seulement décrire, aussi succintement que possible, les caractères généraux et très variés des vêtements que porte le peuple roumain, et qui se rattachent, d'un côté, aux costumes des peuples d'origine latine habitant le midi de l'Europe (Italie et Espagne), de l'autre, aux vêtements usités, dans des pays plus septentrionaux, peuplés par les Slaves, les Madgyares, et meme les Bretons. Par certains points aussi, il se rapprochent des costumes purement orientaux[9]".

Partea a treia a lucrării este dedicată „petrecerilor ţăranului". Etnografia este dublată aici, de folclor. Alături de descrierea instrumentelor muzicale tradiţionale, de descrierea dansurilor, a paşilor, Odobescu emite o serie de păreri care depăşesc aspectul neutru, obiectiv al abordării etnografice. Prima are un aspect teoretic privind transmiterea folclorului. Prezentând lăutarii, autorul insistă asupra transmiterii restrictive a repertoriului, şi asupra caracterului oral. El recunoaşte o specializare profesională realizată în urma transmiterii din generaţie în generaţie a repertoriului sub imperiul tradiţiei, a raportului reglator dintre colectivitate şi lăutari. A doua părere surprinde prin importanţa acordată ideii că o serie de etnofacte pot fi considerate vestigii spirituale ale unui trecut apreciabil. El dă drept exemplu dansul „Căluşarilor". După ce-l descrie conştiincios, Odobescu conchide: „La danse des Căluşari a un caractere viril et héroique très remarcable; les danseurs font avec leurs bâtons des simulacres de combats et executent des sauts extraordinaires en poussant des cris de convention. Le savant Samuel Klain, de Transylvanie, a cru voir dans cet usage populaire la perssistance des fêtes vernales, des prétres saliens à Rome, dont un collège portait le nom de Salii Collini (Colii Salii, Căluşari?)[10]".

Ideea este reluată atunci când prezintă cântecele bătrâneşti, marea descoperire a generaţiei romantice: „Les cantice bătrâneşti sont des ballades ou petites poemes rappelant des faits héroiques et se rattachent, soit aux anciens princes, boyardes on héros du pays, soit a cette classe de brigandes patriotes, nommés „haiduci" qui, pareils aux outlaws d'Ecosse, ont combattu dans les bois et les montagnes contre le joug des princes phanariotes, imposé pendant le dernier siècle aux Principautés Roumaines par la Turquie. Elles sont toujours composées en petits vers de sept pieds, rimant d'une façon plus ou moins arbitraire, mais elle contiennent autant de charme poétique que les plus belle ballades populaires des autres nations[11]".

Nu întâmplător, Odobescu îi aminteşte pe Alecsandri şi At. M. Marienescu drept cei mai reprezentativi culegători de folclor ai momentului. Să nu uităm însă, că aplicată de Alecsandri şi perfecţionată de Marienescu, tehnica reconstrucţiei, care-i surâde atât lui Odobescu, este cheia de boltă a activităţii de culegere a celor doi. Oricum, Odobescu subliniază caracterul epic eroic al baladelor (rappelant des faits heroique) deosebindu-le de lirismul doinelor sau cântecelor de dor (chants d'amour trés passionnés dont les paroles se chantent sur des mélodies langoureuses) şi de caracterul ritual al colindelor: „Les colinde ont surtout un caractère religieux ce sont des noëls que les jeunes villageois, réunis en bandes, chantent pendant les fêtes de la Nativité, du jour de l'An et de Pâques, en allant féliciter dans sa maison chacune des familles du village.(...) Les refrains de ces chansons ont dans leur langue et dans les images qu'ils reppellent, un caractère particulier d'arhaisme[12]", punând oarecare rigoare în clasificarea pe care o împrumută de la Alecsandri.

Prin ce ni se pare însă important studiul acesta de sfârşit de perioadă este faptul că accentuează principalele idei ale teoriei folclorice odobesciene într-o sinteză nedeclarată:

1. faptul folcloric este perceptibil şi semnificativ în raport cu „istoria", ţara şi datinile";
2. el conţine vestigii ale trecutului, materiale şi spirituale, menite să clarifice istoria neamului, de aceea, metoda de cercetare este tangentă cu cea a istoriei;

https://biblioteca-digitala.ro

3. abordarea lui presupune, astfel, reconstituirea, comparația, fiind, în acest sens, instrumentul cel mai eficient de analiză;
4. reconstituirea antrenează o serie de domenii ocurente care evidențiază un sincretism științific al momentului în cadrul științelor sociale ce modelează comportamente științifice individuale;
5. cultura populară este în același timp vie dar și un șantier arheologic;
6. acest amestec de dinamism și static concretizează o concepție expozițională a lui Odobescu privind cultura populară ce-și pune amprenta asupra studiilor lui de folclor;
7. aceste studii sunt rezultatul exclusiv al eruditului (la bibliomanie est ma nature même), cercetarea de teren fiind inexistentă;
8. această realitate determină în aceeași măsură, intuiții geniale și greșeli monumentale, un plus fericit de teoretizare și o defectuoasă verificare a teoriilor, efortul de a întemeia o metodă proprie și comoditatea de a nu o aplica, într-un cuvânt, ratarea unei posibile revoluții științifice, ratarea momentului, căci peste douăzeci de ani, când Hasdeu își pune amprenta sa enciclopedică asupra cercetării folclorului, este prea târziu, „pământul se despărțise de ape".

***

În acest sens, opera lui Odobescu înseamnă cristalizarea unor paradigme, chiar dacă rudimentar definite, și mai ales, asigurarea unei coerențe științifice moștenirii haotice pașoptiste ce se concretizează în ideea de comunitate științifică.

El asigură deci baza raportării interne a generațiilor viitoare, punând capăt unei etape și pregătind apariția celei următoare.

2. Imaginea bibliotecii ca decupaj cultural

Comportamentul Științific odobescian poate fi conturat și prin metode statistice, analizând titlurile ce alcătuiau biblioteca personală a scriitorului.

Deși arsă, din această bibliotecă ne-a rămas repertoarul, întocmit chiar de Odobescu, și care ne poate dezvălui, este adevărat că sec și fără viață, dar nu mai puțin elocvent, orientarea culturală a acestuia. Profilul aparatului critic utilizat sau imaginea bibliotecii ca decupaj cultural potențează o lectură a lecturii ce impune ca și în cazul exegezelor, acele competențe intertextuale prin care scriitorul ni se înfățișează într-o imagine cât mai reală.

O astfel de analiză adăugată celei privind receptarea folclorului în cultura românească de până la Odobescu, intenționează să pună în evidență felul în care cultura științifică occidentală poate modela o moștenire științifică, determinând, sau mai bine zis, contribuind la crearea unui anumit tip de comportament științific. Ce rămâne de demonstrat, pentru a nu ne îndepărta de scopul unei astfel de lucrări, este în ce măsură acest comportament științific este sau nu modern, racordat la tendințele etnologiei timpului. Cu alte cuvinte, în ce măsură acest comportament i-ar permite lui Odobescu gândirea domeniului în termeni radicali, chiar revoluționari.

Să conturăm însă o imagine ceva mai clară a etnologiei la mijlocul veacului al XIX-lea.

Anii '60 ai acestui secol înseamnă apariția neașteptată a unor evenimente semnificative pentru dezvoltarea etnologiei ca știință. În 1859, Broca rostește celebra sa „Lecție inaugurală" (Leçon inaugurale) în fața Societății de Antropologie din Paris, iar, în Germania, Lazarus și Steinthal înființează revista *Zeitschrift fur Volkerpsycologie*. În felul acesta, studierea științifică a omului, conturată din ce în ce mai pregnant după Revoluția franceză, începe să se diversifice creând premizele apariției științelor sociale particulare.

De la mijlocul secolului, însă, discursul etnologic era marcat de trei mari tendințe:

https://biblioteca-digitala.ro

1. încercarea de a reconstitui trecutul uman şi naşterea preistoriei;
2. abordarea antropologică şi raseologică;
3. abordarea ştiinţifică a societăţilor „exotice" şi aprofundarea preocupărilor privind definirea omului ca o fiinţă socială.

Se cuvine să precizăm că, în mare măsură, toate aceaste direcţii facilitează „lecturile aventuroase", ale fenomenelor care excită imaginaţia cercetătorilor şi care dau naştere unor discursuri fanteziste, tendinţă ce o vom regăsi şi la Odobescu. Elocvente ni se par contribuţiile unor Buffon şi Cuvier şi în general, a celor care vizează preistoria omenirii.

La începutul secolului, erudiţii erau împărţiţi între două concepţii geologice: teza „neptunismului" (crearea suprafeţei pământului în urma acţiuni apei) şi teza „vulcanismului" (crearea suprafeţei uscate în urma activităţii vulcanice), care se opuneau „teoriei catastrofelor" (Buffon şi Cuvier). Aceştia considerau că diversele specii animale atestate de paleontologie, despărţite de mari mişcări geologice, nu aveau practic nici o legătură între ele. Cuvier numeşte această teorie „a creaţiei succesive". Interesant este că în biblioteca lui Odobescu se găsesc atât operele lui Buffon, cât şi cele ale lui Cuvier. Ele fuseseră achiziţionate într-un context în care mulţi cercetători încercau să regăsească în adâncurile pământului urme ale antichităţii omului şi vestigiile primelor civilizaţii, efort care permitea coexistenţa speculaţiilor teoretice şi cercetării documentelor.

Această simbioză între ceea ce am numit „lectura aventuroasă" a fenomenelor şi o alta obiectivă, factologică, pozitivistă marchează, de fapt, comportamentul ştiinţific al acelor vremi.

Tot numele lui Cuvier îl putem întâlni şi legat de naşterea antropologiei fizice şi raseologiei, în contextul dezbaterii privind unitatea sau pluralitatea omului ca specie (monogenism sau poligenism). Se poate observa, încă de pe acum, o branşare a lui Odobescu la mediul ştiinţific european atât de efervescent şi chiar o opţiune ştiinţifică destul de clară din partea lui, căci din aceste lucrări polemice, biblioteca lui nu conţine decât lucrările unei singure părţi. Aceasta nu este o simplă întâmplare şi se poate dovedi, în special, analizând receptarea de către Odobescu a celei de a treia direcţii, cea mai apropiată de viitoarea definiţie.

În biblioteca lui există un număr apreciabil de lucrări despre societăţile exotice şi despre om ca fiinţă socială. În tabelul anexat am extras titlurile care conturează orientarea clară a lui Odobescu, o curiozitatea bine alimentată bibliografic privind omul şi societatea. Din analiza acestei apreciabile liste, lectura odobesciană se orientează în două direcţii: cunoaşterea unor societăţi exotice: Japonia, Siamul, Birmania, Indochina, prin intermediul relatărilor unor călători şi cunoaşterea unor teorii, în jurul cărora se cristalizează deja domenii, discipline bine specializate cum ar fi: *lingvistica* (F. Bopp, von Humboldt, Diez, Renan, Steinthal, Grimm), *etnografia* (A. Balbi, Niebuhr) şi *mitologia* (Renan, Fr. Creuzer).

Diversitatea lucrărilor şi, în acelaşi timp caracterul lor sistematic exclud orice întâmplare şi accentuează intenţionalitatea. În plus, analiza lor scoate în evidenţă influenţele resimţite de Odobescu, puterea lor modelatoare asupra concepţiei ştiinţifice a scriitorului român. O simplă privire statistică demonstrează că din totalul de titluri al catalogului, 45 sunt lucrări ce se circumscriu problematicii în discuţie. De asemenea, anii publicării lor, 1830-1860, subliniază faptul că ele datează dintr-o perioadă anterioară redactării de către Odobescu a articolelor sale privind folclorul românesc, mai mult chiar, dintr-o perioadă ce poate fi numită a formării intelecuale a acestuia.

Caracterul lor determinant se poate verifica prin aceea că multe din ideile susţinute în aceste lucrări pot fi regăsite sub o formă sau alta, mai accentuat sau mai difuz, la Odobescu. Dar importanţa lor rezidă, înainte de toate, apreciem noi, în capacitatea lor de a determina la Odobescu conturarea unei metode ştiinţifice moderne. Astfel, un rol hotărâtor l-au jucat lucrările lingviştilor, lucrări ce impuseseră o abordare metodologică relativ unitară: comparativismul istoric, prin care devenise posibilă cristalizarea unui domeniu ştiinţific particular. În acest sens, Al. Graur şi Lucia Wald apreciază în *Scurtă istorie a lingvisticii* că: „Lingvistica în înţelesul pe care i-l dăm astăzi, datează de la începutul secolului al XIX-lea şi este stâns legată de crearea metodei comparativ-istorice. Aceasta a rămas până astăzi principala metodă de cercetare lingvistică şi numai graţie ei lingvistica a devenit o ştiinţă[13]".

https://biblioteca-digitala.ro

Apariția acestei metode a fost posibilă, în special, datorită cunoașterii limbii sanscrite, iar primul lingvist care a aplicat-o constructiv, eficient a fost Franz Bopp. El încerca să demonstreze înrudirile și, totodată, originea comună a limbilor greacă, latină, persană și germanice, analizând sistemul de conjugare al acestor limbi raportat la sanscrită. Dincolo de particularitățile lingvistice referitoare la independența aspectului sonor al cuvântului și la legile schimbărilor fonetice, această metodă impune o abordare evolutivă a fenomenului lingvistic; stabilirea unui izvor comun și posibilitatea reconstrucției limbii comune.

Toate aceste elemente pot fi întâlnite și la Odobescu, mai ales că metoda lingvistică a fost un real succces în epocă: „Desigur în primele timpuri ale lingvistici moderne, vrând nevrând toți indo-europeniștii au practicat reconstrucția. De asemenea, romaniștii cuceriți de succesele pe care le repurtaseră specialiștii în limbile indo-europene, s-au apucat și ei să reconstruiască latina (așa numită „vulgară"), care stă la baza limbilor romanice[14]".

Lucrările unor Fr. Diez, L. Beuloew, E. Egger, Fr. Eichoff, St. Clarien, prezente în biblioteca lui Odobescu, demonstrează un real interes al scriitorului pentru această metodă și chiar o nuanțată și sistematică abordare.

Esența acestei metode a reconstrucției lingvistice constă în găsirea formei celei mai vechi dintr-o serie de limbi înrudite, căreia i se aplică legea schimbărilor fonetice. Eficiența ei este relativă, rezultatele fiind nu de puține ori discutabile, însă atractivitatea ei este maximă. Această obsesie a elementului primordial și conștiința intimității unei întregi evoluții spirituale a omenirii subjugă, fără nici-o îndoială. Ea poate fi întâlnită și la savantul român, care la fel ca și Bopp, emite și el ipoteze fanteziste.

Ceea ce încercăm să subliniem este că Odobescu nu se racordează mecanic la o anumită tendință științifică la modă în Europa, el nu mimează. Racordul lui este mai curând rezultatul unor achiziții științifice susținute, care i-au modelat în timp un comportament științific bine definit, echivalent celui european. *Cu alte cuvinte, se poate vorbi de o concordanță a imaginației și practicii științifice.* Și nu în ultimă măsură, racordarea aceasta este produsă și de evidenți factori subiectivi, stimulați de atractivitatea, generozitatea metodei în sine. Dovada o constituie punctele comune ale teoriei odobesciene și cele ale lui Humboldt, tangențe facilitate de contextul mai larg al romantismului. Opera lui Humboldt era încheiată, deja, (savantul german murise în 1835), în momentul receptării ei de către Odobescu. Ideile lui contribuiseră decisiv nu numai la formarea lingvisticii comparate, ci mai ales la conturarea unui orizont epistemic de avangardă. Plecând de la premise kantiene, Humboldt nuanțează discursul lingvistic, translându-l spre o filizofie a limbajului. Părerile lui acționează acum conjugate cu forța ideologică a părerilor lui J. Grimm și Herder, capacitatea lor de influență asupra savantului român crescând exponențial.

Ideea unității și varietății limbajului în timp și în spațiu, care stă la baza concepției humboldtiene, poate fi regăsită la Odobescu sub forma unității și varietății culturii populare. Varietatea culturii populare, completând ideea de puritate, de naturalețe, este de altfel, o constantă a discursului folcloric romantic. Raportul tradiție-inovație, bariera axiologică și paradigmatică a tradiției în cazul culturii populare, idei pe care le susține Odobescu, amintesc de relația dintre limbă și vorbire, definită de Humboldt. De asemenea, raportul variantă-invariantă, despre care amintește și Odobescu și care necesită un grad sporit de abstractizare, de esențializare, de depășire a fenomenologicului poate fi regăsit în teoria humboldtiană a „formei interne a limbii" (die innere Sprachform). Înțelesul pe care i-l dă Humboldt este de formă care cuprinde „sensurile lexicale și gramaticale, regulile de construcție și îmbinare a elementelor[15], deci modele abstracte ce urmează să fie transpuse concret în învelișuri sonore și forme gramaticale ce formează a doua latură a limbii, „forma externă".

În folclor, manifestările concrete ale unor scheme abstracte (motivele) sunt variantele, creațiile propriu zise și care sunt determinate de o mulțime de factori subiectivi și obiectivi, care țin atât de individ, și merg de la cultura acestuia până la starea sa socială și dispoziția emotivă, cât și de mediul social. Aceste creații reflectă spiritul poporului respectiv, care este definit, după Humboldt nu numai prin „ansamblu valorilor intelectuale și spirituale, al gândirii și simțirii[16]" ci și prin raportul cu spiritul limbii.

https://biblioteca-digitala.ro

Încercând să stabilească norme, să definească trăsăturile domeniului folclorului, Odobescu nu face altceva decât să sublinieze caracterul sistemic al acestuia, caracter de care deveniseră conştienţi în urma efortului de stabilire a categoriilor folclorice, chiar Russo şi Alecsandri. Relaţia cu opera lui von Humboldt nu poate fi ocolită căci „spre deosebire de lingviştii din vremea lui, Humboldt a înţeles că limba nu este un conglomerat de elemente, ci un ansamblu organizat, pe care el îl denumeşte uneori, cu un termen curent în epocă, organism alte ori sistem[17]".

Demonstraţia noastră nu ar fi însă relevantă dacă nu l-am aminti şi pe Steinthal, a cărui lucrare „*Der Ursprung der Sprache in Zusammenhang mit den letzten Fragen alles Wissens*", se află în catalogul odobescian şi pare a fi fost destul de atent cercetată, dacă ţinem cont de adnotaţiile autorului.

Această realitate probează orientarea ştiinţifică fermă a lui Odobescu, capacitatea lui de disociere, poziţia lui ştiinţifică, opţiunile lui în domeniu, căci dacă psihologismul lingvistic este prezent prin Steinthal, cealaltă orientare a vremii, naturalismul lingvistic, nu este reprezentat absolut de loc. Prezenţa lui Steinthal nu este un produs al hazadului, ci opţiunea lui Odobescu pentru descendenţa ştiinţifică humboldtiană, căci Steinthal şi curentul psihologist în lingvistică apar, după cum se ştie, sub influenţa ideilor lui Humboldt.

Iată cum concretizează Al. Graur şi Lucia Wald contribuţia lingvistului german la dezvoltarea acestei ştiinţe: „În acelaşi timp, lingvistul german a înţeles că un individ nu poate fi conceput decât ca membru al unui colectiv, care îi imprimă anumite trăsături. Viaţa în comun în diverse colectivităţi dă naştere unor trăsături psihice comune – factura psihică a poporului – care la Steinthal poartă numele de «spiritul poporului». Urmându-l pe Humboldt, Steinthal afirmă şi el că spiritul unui popor se manifestă în moravuri, obiceiuri, tradiţii, dar se reflectă în chipul cel mai evident în limba lui. De aceea, după părerea autorului, în cercetarea spiritului unui popor, limbii îi revine locul principal, iar lingvistica ar fi cea mai bună introducere în psihologia etnică[18]".

Păstrând proporţiile, aceste idei pot fi întâlnite şi la Odobescu în cele două studii de folclor, în special, în analiza *Mioriţei*. Semnificativă ni se pare, însă, prezenţa în catalogul lui Odobescu a altor două lucrări. *Abregé de Geographie* a lui A. Balbi şi *Roemische Geschichte* a lui Niebuhr. Cei doi sunt consideraţi întemeietorii etnologiei ca ştiinţă. Niebuhr îşi defineşte conceptul într-un curs universitar ce stă la baza *Istoriei romane*, dar Balbi este cel care îl face celebru. Sensurile definiţiei converg, mai curând, spre raseologie.

Prezenţa lor în biblioteca savantului român atrage atenţia asupra intenţiei lui Odobescu de a concentra domeniul ştiinţific atât de vast, de a-l limita într-un mod original la un câmp epistemic pe care el l-ar putea defini mult mai uşor. Fără îndoială, Odobescu era conştient de sincretismul exagerat al ştiinţelor umaniste şi, mai ales, de existenţa lor aflată în pragul exploziei metodologice. Ceea ce face el reprezintă tocmai un proces realist de diminuare a sincretismului ştiinţific şi implicit de reducere a tensiunilor interioare ale domeniului şi, deci, de stopare a entropiei.

Acestor lucrări li se adaugă *Symbolik und mythologie der Alten Volker* a lui Creuzer prin care savantul german pune bazele „Şcolii simbolice" în mitologie şi care marchează începutul studierii, cu adevărat ştiinţifice a mitologiei. Lectura catalogului bibliotecii odobesciene ca decupaj cultural demonstrează solida cunoaştere de către Odobescu a mişcărilor de idei contemporane, orientarea lui fermă şi spiritul critic pe care îl implică o astfel de orientare. Poziţia sa ştiinţifică apare ca produsul unui sincretism, care trebuie înţeles, nu ca o oscilaţie sau în sensul unui amatorism, ci ca o trăsătură general europeană a unui domeniu ştiinţific compozit, aflat într-un proces de disjuncţie, de limitare a graniţelor, de concretizare a ştiinţelor particulare. Mai mult chiar, Odobescu încearcă în contextul acestui sincretism, sau imperialism metodologic, să-şi găsescă un drum propriu în sensul adaptării propriei personalităţi culturale la contextul general şi nu ca un efort radical de revoluţionare a acestuia.

El este interesat în aceeaşi măsură de folclorul european în sensul herderian al cuvântului, ca „voci ale popoarelor", şi culegerile de poezie populară prezente în catalog (*Chants et chansons populaire de France, Le pays Basque...Romanceros y cancioneros espanoles*) o dovedesc pe deplin, dar şi de lărgirea sensurilor acestui domeniu, completarea lui dintr-o perspectivă a ştiinţelor umaniste

https://biblioteca-digitala.ro

conexe. De aceea, credem noi, că sincretismul comportamentului ştiinţific odobescian este cel care creează acea senzaţie a unei revoluţii ştiinţifice, care nu este, în fond, altceva decât o schimbare de ton în urma discreditării unor pseudo-paradigme şi efortul de instalare a unora adevărate.

A FEW IDEAS CONCERNING ODOBESCU'S SCIENTIFIC POSITION

The article is divided in two parts. In the first part the author analyses a new material, Odobescu's mail with the county's prefects with the view to Romania's, participation in the exhibition, in London in 1862, reaching the conclusion of some "brilliant intuitions and impressive errors", (...) the effort of conceiving a personal method.
The second part, taking into consideration the analyses of the books in the writer's library, defines the sincretism of Odobescu a scientific position.

NOTE

1. Al. Odobescu – *Opere II*, Bucureşti, Ed. Acad. R. S. România, 1967, pag. 328.
2. Ibidem – pag. 325.
3. Ibidem – pag. 329.
4. Ibidem – pag. 333.
5. Ibidem – pag. 324.
6. Valer Butură – *Etnografia poporului român*, Cluj, 1978.
7. Al. Odobescu – Op. cit. pag. 334.
8. Ibidem – pag. 337.
9. Ibidem – pag. 337.
10. Ibidem – pag. 343.
11. Ibidem – pag. 343.
12. Ibidem – pag. 344.
13. Al. Graur şi Lucia Wald – *Scurtă istorie a lingvisticii*, Bucureşti, Ed. Didactică şi pedagocică, 1977, pag. 63.
14. Ibidem – pag. 73.
15. Ibidem – pag. 94.
16. Ibidem – pag. 93.
17. Ibidem – pag. 95.
18. Steinthal – *Volkerpsychologie*, Berlin, pag. 108.

https://biblioteca-digitala.ro